

Dendrokronologisk undersøgelse af tagkonstruktion over Venslev kirke, Sorø amt

af
Orla Hylleberg Eriksen

SORØ AMT

Venslev kirke

04.04.19 Venslev sogn

Undersøgelse af tømmer

Koordinater: (WGS84) 55.25491 °N/11.45422 °E

Formål: Datering og opbygning af grundkurve.

Indsendt af Nationalmuseet, Middelalder Renæssance og Numismatik ved Per Kristian Madsen.

Prøvetagning: Per Kristian Madsen

Laboratorieundersøgelse: Orla Hylleberg Eriksen.

Indsenders J. nr.: NM 18/01894

Rapport udarbejdet: Oktober 2020.

NNU j.nr. A6805

Publicering:

Med mindre andet er aftalt kan resultatet frit anvendes med henvisning til NNU rapport 58, 2020 af Orla Hylleberg Eriksen. Kontakt evt.

laboratoriet for hjælp og yderligere oplysninger (dendro@natmus.dk).

Rapporten kan downloades fra hjemmesiden

<https://natmus.dk/organisation/forskning-samling-og-bevaring/miljoearkaeologi-materialeforskning/dendrokronologi/dendrokronologisk-rapportoversigt/rapportoversigt-2020/> (eller mirror-site nnuweb.dk) under Dendrokronologi, Rapporter.

Kirke, spær og bjælker

Ni prøver af eg (*Quercus* sp.) undersøgt. Tre af prøverne er dateret. Der er splint på tre af prøverne. Otte af prøverne er udtaget i kirkens skib og én prøve er udtaget i kirkens tårn.

Skib

Otte prøver. Tre er dateret. To af prøverne har splintved bevaret. Prøverne kan deles op i tre grupper med hensyn til datering.

Ældste gruppe

Består af én prøve (22710019). Prøven har kun kerneved bevaret. Yngste fuldstændig bevaret årring er dannet i 1358 e.Kr. Efter tillæg af årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træet, som prøven stammer fra, er fældet *efter* ca. 1374 e.Kr. Splintstatistik for ældre træer er anvendt her.

Yngste gruppe

Består af to prøver (2271039 og 22710089). Prøverne har kun kerneved bevaret. Yngste fuldstændig bevaret årring på 22710039 er dannet i 1452 e.Kr. Efter tillæg af årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træet, som prøven stammer fra, er fældet *efter* ca. 1468 e.Kr. Splintstatistik for ældre træer er anvendt her.

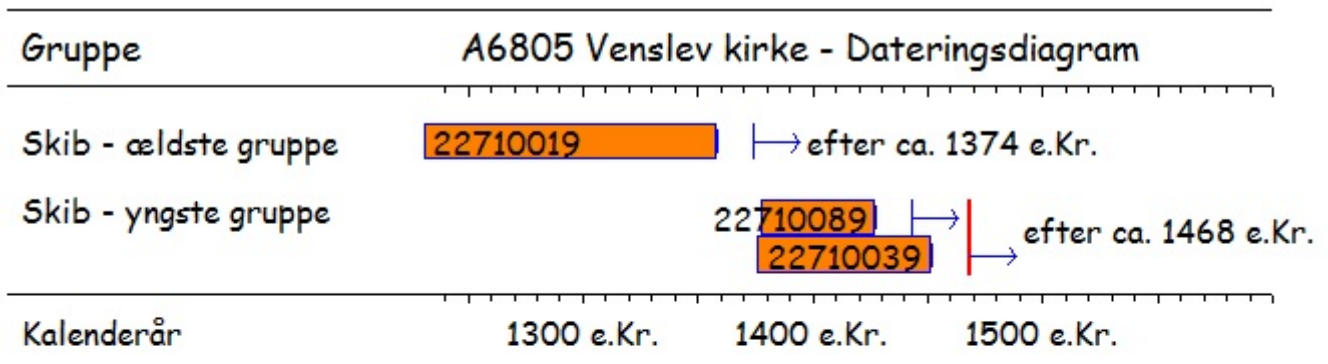
Kurverne fra de to prøver er sammenregnet til en middelkurve (22710M01) på 77 år, som dækker perioden 1376-1452 e.Kr.

Tårn

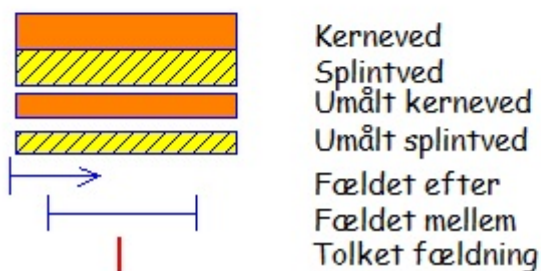
Én prøve (22711019). Prøven har splintved bevaret. Prøven er ikke dateret.

A6805 Venslev kirke - synkroniseringer med referencekurver				
	22710019	22710089	22710039	22710M01
				0089+0039
Sjælland, 2X900001	10.32	5.83	7.91	8.08
Sydsjælland+Lolland-Falster+Møn, SydOest	7.08	4.07	5.00	5.25
Vest Danmark 01, Vest Danmark 01	2.10	2.97	3.85	3.79
Ferslev kirke, 2237m001	3.33	5.69	6.93	7.24
Rønnebæk kirke, 2252m001	-	5.71	10.65	9.69
13 Sjællandske kirker, 2m000020	4.00	5.12	8.29	8.03
18 Fynske kirker, 4m000021	4.31	4.01	5.56	5.51
Slesvig-Holsten, DM100003	4.94	-	-	-
Sydvestskåne, SM000001	6.65	2.48	5.66	5.07
Ystadsområdet, SM100003	3.76	3.36	7.49	6.86

De høje t-værdier med referencekurver fra Sjælland og Sjællandske kirker tyder på, at træerne fra det daterede tømmer, har vokset på Sjælland.

Tegnforklaring:

Splintstatistik:

Egetræer:

Ældre (egenalder) (20-5+10 år) anvendt her

Yngre (egenalder) (15-5+10 år)

For *t*-værdier se Baillie & Pilcher, 1973.

A6805 Venslev kirke, NM 18/01894 - Katalog								
Unders nr.	Beskrivelse	År	Marv	Splint	Slutring	Synkron position	Fældning	Bem.
	Skib (nummereret fra vest)							
22710019	1. Spær 7, sydside	128	2-3 cm	nej	H1	1231-1358	efter ca. 1374	
22710029	2. Bjælke under spær 12, nordside	75	4-5 cm	nej	H1		ikke dateret	
22710039	3. Spær 12, nordside	77	ja	nej	H1	1376-1452	efter ca. 1468	
22710049	4. Skunkstolpe, spær 13, nordside	46	2-3 cm	14	S1		ikke dateret	
22710059	5. Spær 13, nordside	60	ja	nej	H1		ikke dateret	
22710069	6. Spær 14, nordside	58	ja	nej	H1		ikke dateret	
22710079	7. Spær 18, nordside	68	2-3 cm	H/S	S1		ikke dateret	
22710089	8. Spær 18, nordside	50	ja	nej	H1	1385-1448	efter ca. 1464	
	Tårn							
22711019	9. Bjælke fra tårnet	64	2-3 cm	2 år	S1		ikke dateret	
<small>Tegnforklaring: B - bark, W - valdkante (barkring), vf - vinterfeldning, sf - sommerfeldning (inkluderer altid en ufuldstændig årring), Hx - Heartwood (kerneved) x = antal, Sx - Sapwood (splintved) x = antal. Hx og Sx angiver årringe, som ikke er inkluderet i rubrikkerne År og Splint. H/S angiver Heartwood/Sapwood grænse.</small>								

Generelt om dendrokronologiske undersøgelser

Undersøgelsen foretages på et tværsnit af træprøven, hvor målebanerne tildannes ved hjælp af en barberbladskniv. Ved undersøgelsen anvendes et mikroskop med forstørrelse på ca. 10 - 40 gange samt en målemaskine til datafangst.

Årringene i den enkelte prøve måles normalt mindst to gange, helst på to forskellige målebaner. Årringskurven for de enkelte radier tegnes for visuel kontrol af målingerne for den enkelte prøve. Efter eventuelle rettelser/korrektioner regnes de to radier sammen til den kurve, som repræsenterer prøven. Kurverne søges synkroniseret relativt og der beregnes eventuelt én eller flere middelkurver (lokalitetskronologier). Såvel enkeltkurver som eventuelle middelkurver søges dateret ved hjælp af allerede udarbejdede grundkurver ("masterkronologier"). Det dendrokronologiske Laboratorium ved Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser har udarbejdet et grundkurvekomplex (flere lokale grundkurver) for egetræ, som dækker perioden fra nutiden og tilbage til ca. 100 f.kr. Derudover har laboratoriet adgang til de fleste regionale egetrækronologier i Nordeuropa takket være et udstrakt samarbejde med de dendrokronologiske laboratorier ved Lunds - og Hamborgs Universitet.

Rapporten omfatter alle undersøgte prøver (daterede og udaterede). Der gives en summarisk redegørelse, efterfulgt af en kort karakteristik af hver enkelt prøve.

Ved daterede prøver oplyses det tidsspand, som de bevarede årringe dækker, samt træets fældningstidspunkt.

Hvis der er bark bevaret på prøven, eller hvis det er muligt, at fastslå om barkringen er bevaret, er det endvidere angivet, om træet er fældet om vinteren eller om sommeren. Barkringen er den sidst dannede årring i træets levetid og ligger umiddelbart under barken. Ved vinterfældning er barkringen færdigdannet, og træet må være fældet uden for vækstsæsonen, dvs. i oktober-april, mens sommerfældning angiver, at barkringen ikke er færdigdannet, og at træet er fældet i vækstsæsonen, maj-september.

Fældningstidspunkt - anvendelsestidspunkt - datering!

En dendrokronologisk dateringsundersøgelse giver oplysning om dannelsesstidspunktet for de undersøgte årringe, samt hvornår træet blev fældet. Alle undersøgelser viser, at under normale omstændigheder blev træet anvendt kort tid efter fældningen.

Det er f.eks. muligt at sammenligne dendrokronologiske og kulturhistoriske (skriftlige kilder, inskriptioner o.l.) dateringer. En undersøgelse som Hamborg Universitet har udført på knap 200 malerier på egetræspaneler, hvor kunstneren har signeret og dateret maleriet, viste, at der sjældent er gået mere end 5 år mellem fældningen af træet og fremstillingen af maleriet. Disse resultater understøttes af tilsvarende sammenligninger udført på bygningstømmer i Danmark. Ofte viser det sig, at fældningsår er sammenfaldende med anvendelsesår.

Spørgsmålet om lagring kan også besvares ud fra iagttagelser på de bevarede træstykker. Ved lagring af træ er det vigtigt at få fjernet bark og den yderste bløde del (splinten), som let bliver udsat for insekt- og rådgreb. Findes der derfor bark og intakt splintved på jordgravede stolper o.l., tyder det på, at de ikke har ligget ret længe, før de blev anvendt. Endvidere vil der, som følge af skrumpning under tørringen, uvægerligt opstå radiale sprækker (tørkeridser) i nyfældet træ, hvis det lagres i længere tid. Når træet derefter graves ned, fyldes disse sprækker med jord, hvorved de bliver let genkendelige, når træet senere undersøges. Mangler de, er det tegn på, at tømmeret er nedgravet i "frisk" tilstand.

En del formforandringer, som først kan være indtruffet efter træets forarbejdning, viser, at tømmeret er bearbejdet i "saftfrisk" tilstand. F.eks. bliver kvarttømmer, som oprindeligt er fremstillet med et retvinklet tværsnit, rombisk ved tørkesvind. Dette kan ofte iagttages ved tømmer i tagkonstruktioner.

Træ og i særlig grad egetræ lader sig nemmest bearbejde med håndværktøj (økser, kiler mm) i frisk tilstand. Efter flere års udtørring bliver egetræ så hårdt, at der ofte må maskindrevet værktøj til for at skære det igennem. Gennem hele vor forhistorie var kiler, skovøksen, bredbilen, stødøksen og skarøksen tømmerens vigtigste arbejdsredskaber. Værktøjsspor fra disse redskaber viser tydeligt, at træet er bearbejdet kort tid efter fældningen. For fortidens håndværkere har det ikke været et spørgsmål om at bruge vellagret tømmer, man at få træ, som specielt var velegnet til den opgave, de stod over for.

En datering af én enkelt prøve giver ikke en sikker datering af et helt bygningsværk (det være sig kirke, hus, borg, skib o.l.). Der kan være tale om genbrug, reparation etc. Har man derimod mange prøver fra den samme konstruktion, hvor den dendrokronologiske undersøgelse viser, at de har samme fældningstidspunkt, er der stor sandsynlighed for, at træerne er fældet ad hoc og anvendt med det samme. Endvidere er der mulighed for at tage hensyn til eventuelt genbrug af tømmer, reparationer, byggefasen og lignende.

Beregning af fældningstidspunkt

Muligheden for at opnå en præcis angivelse af fældningstidspunktet for egetræ afhænger af, om der er bark eller splintved bevaret på prøverne.

Splintveddet findes lige under barken og omfatter træets sidstdannede årringe. Hvis der er bark eller barkkant tilstede, betyder det, at barkringen er bevaret, og fældningstidspunktet kan derfor *angives præcist*. Er kun en del af splintveddet bevaret på prøven, kan fældningstidspunktet *beregnes med stor nøjagtighed*, idet det manglende antal årringe i splintveddet kan beregnes i de fleste tilfælde. Kan overgangen mellem kerne- og splintved konstateres, er det muligt at angive et omtrentligt tidspunkt, hvor fældnings-tidspunktet vil ligge, selvom intet af splintveddet er bevaret. Endelig kan både splintveddet og en del af kerneveddet mangle. I dette tilfælde er det kun muligt at *angive det tidligst mulige* fældningstidspunkt.

Til beregning af fældningstidspunktet anvendes en “splintstatistik” udarbejdet på grundlag af empiriske undersøgelser.

Der foreligger oversigter for egetræ fra Irland, England, Vesttyskland og Polen. Resultaterne varierer, men generelt gælder det, at jo større egenalder et egetræ har, jo flere årringe findes der i splintveddet, samt at “modne” egetræer (100-200 årige), som har vokset i Irland og England gennemsnitligt indeholder flere årringe (ca. 30) i splintveddet end træer, som har vokset i Vesteuropa (ca. 25), og at antallet af splintårringe aftager jo længere østpå, træerne har vokset (13-19 i Polen).

Forskningen vedrørende fastlæggelse af antallet af splintårringe i egetræ er i konstant udvikling, og der kan ikke gives noget entydigt svar på problemstillingen. HILLAM, J., MORGAN, R. A. and TYERS, I. G.: Sapwood estimates and the dating of short ring sequences. *Applications in Tree-ring Studies*, ed. R. G. Ward. BAR S333, 1987, 165-185, berører emnet generelt og anbefaler et tillæg for manglende splint på 10-55 år.

